

TEXTUL – UN FACTOR-REPER PENTRU LECTURĂ

Silvia GOLUBIȚCHI, dr., conf. univ.

Universitatea de Stat din Tiraspol

Rezumat. Studiarea textului literar în clasele primare se realizează printr-o manieră complexă, care prevede atât *comprehensiunea, receptarea, analiza, interpretarea și aprecierea celor citite prin noțiuni de vocabular, sens propriu și figurat, versificație la textele lirice, procedee ale expresivității, modalități de expunere, stiluri și originalitatea exprimării.*

E cert că cele mai frecvente tipuri de lectură sunt: *prima lectură, lectura de familiarizare, relectura textului, lectura fragmentară, lectura de impact, lectura model, lectura la alegere/selectivă, lectura impusă/dirijată, lectura expresivă, lectura cheie, lectura critică, lectura problematizantă, lectura comentată, lectura afectivă, lectura de profunzime, lectura anticipativă și lectura reflexivă.*

Cuvinte cheie: text literar, lectură, clasele primare, analiză literară.

THE TEXT - A BENCHMARK FOR READING

Abstract. The study of the literary text in the primary classes is done in a complex manner, which provides both the comprehension, the reception, the analysis, the interpretation and the appreciation of the ones read by vocabulary notions, its own and figurative meaning, verse to the lyrical texts, procedures of expressivity, styles and originality of expression. The most common types of reading are: first reading, familiar reading, text re-reading, fragmentary reading, impact reading, model reading, selective reading, guided reading, expressive reading, key reading, critical reading, problematic reading, commented reading, affective reading, deep reading, forward reading, reflexive reading.

Key words: literary text, reading, primary classes, literary analysis.

Una dintre competențele elevilor din clasele primare este *receptarea textelor literare și nonliterare prin tehnici de lectură adecvate, dând dovadă de citire corectă, conștientă, cursivă și expresivă.* În vederea asimilării textelor și punerea cititorului în situația de „a asocia forma grafică a cuvântului cu sensul acestuia” și „desprinderea semnificației globale a textului” e necesar de a aborda diverse tipuri de lectură.

Problematica textului reflectă aspecte ale vieții și poate fi circumscrisă, în funcție de dimensiunea care i se atribuie, în procesul de formare a cititorului avizat de literatură.

Textul reprezintă atitudinile autorului, care se manifestă în propriile trăiri față de lume, față de valorile umane, atitudini care evidențiază anumite concepte de viață, crezuri, idealuri, convingeri [2, p.7].

Orice text literar are un conținut, are un mesaj adresat receptorului. Structura textului implică: *începutul, cuprinsul și încheierea* ce denotă apartenența la un gen literar. Toate împrejurările în care a scris autorul, amintirile, evenimente sociale, familia, copilăria, școala, profesia, capcanele vieții, natura, constituie muze pentru creație, sunt provocatoare pre-texte.

Studiarea textului literar în clasele primare se realizează într-o manieră complexă, care prevede atât *comprehensiunea, receptarea, analiza, interpretarea și aprecierea celor citite, cât și transferul achizițiilor literar-artistice și lingvistic-comunicative* în

situații noi, desprinse din viața de zi cu zi și poate fi abordat în mod independent de la caz la caz [6].

Pentru *studierea textului* este necesar de descifrat codul literar care cuprinde: *noțiuni de vocabular, sens propriu și figurat, versificație la textele lirice, procedee ale expresivității, caracterizare de personaje la textele epice, modalități de expunere, stiluri și originalitatea exprimării etc..*

A citi înseamnă a parcurge textul linear, stopând efortul în momentul încheierii; a interpreta înseamnă a reciti textul de mai multe ori, pentru a-l analiza în detaliu [1, p. 203].

În *citirea textelor literare* o simplă exersare a actului cititului nu poate să asigure însușirea capacităților elevilor de a se orienta într-un text, dacă nu se are în vedere, în același timp, înțelegerea mesajului unei creații literare, științifice sau de altă natură, înțelegere realizată pe baza analizei multiple a textului. *Analiza textului literar* devine treptat o activitate în care elevul se implică activ, iar *interpretarea unui text literar* se bazează pe emiterea unor judecăți de valoare.

Cercetătoarea Alina Pamfil formulează două principii ale studiului textului:

- importanța înțelegerii textului „în profunzime” și a cunoașterii lui „în detaliu”, cunoașterea „sensului literar”;
- „valorificarea experienței subiective pe care actul lecturii și interpretării o presupune” [3, p.70].

Scriitoarea T. Slama-Cazacu a dezvoltat *metoda de analiză a textului literar*, pe care a numit-o „dinamic-contextuală”. Aplicarea acesteia a condus-o spre convingerea că metoda permite abordarea cuprinzătoare și sistematică a textelor literare. În analiză se ține seama de toate componentele actului de comunicare, adică de triada comunicării (emițătorul este autorul/naratorul, receptorul este cititorul/naratorul, iar mesajul este opera), inclusiv particularitățile contextuale [7].

Actul de lectură presupune interacțiunea dintre mesaj și cititor, iar examinarea textului nu trebuie să se concentreze numai asupra lecturării textului, ci și asupra înțelegerii acestuia.

Textul are diverse intenții prin care se poate scoate în evidență tema operei, axându-se pe cei doi poli: unul *artistic* (textul creat de autor) și altul *estetic* (modul de interpretare) [1]. Din această polarizare rezultă că opera este mai mult decât un text, deoarece prinde viață prin interpretare și transmite valori literar-artistice. Fiecare receptor citește un text folosind modele de coerență bazate pe experiențe de viață, în general, și în particular, pe lecturi anterioare.

Cerințe de citire a textului [4, p.49]:

- Dificultatea de a citi un text poate varia în dependență de conținutul acestuia, de mesajul transmis, atât pe latura obiectivă, cât și pe cea subiectivă în raport cu o serie de factori care nu țin nici de calitatea textului, nici de înzestrarea cititorului.

- Un text poate fi greu de citit din cauza dimensiunilor mari (de exemplu: poveștile).
- Dificultăți de lectură (de parcurgere a textului) pot surveni din cauza lipsei de motivație sau de interes din partea cititorului (plictiseală, oboseală, neatenție etc.).
- Finalitățile impuse (de exemplu: cititul în scopul redactării unor teme școlare) pot de asemenea îngreuna actul lecturii.
- Dificultatea de a citi poate fi sporită de o serie de factori materiali (ambianță improprie, lipsă de timp etc.).

O lectură independentă a oricărui text literar este dificilă pentru elevul claselor primare. Există texte care conțin cuvinte necunoscute ce „împiedică” sesizarea conținutului, mijloacelor artistice.

Se știe că textele care aparțin genului epic pot fi citite integral, în mod independent și nu creează dificultăți, pe când cele cu nuanță lirică sunt mult mai dificile, se realizează printr-o minuțioasă analiză cu scopul de a dezvălui semnificațiile imaginilor artistice utilizate.

Înțelegerea textului presupune cunoașterea de către lector a limbii în care acesta a fost scris și implică competențe specifice textului.

În plus, *înțelegerea* (comprehensiunea) implică problema gradului de adecvare (cât de corect a fost receptat mesajul?), foarte dificilă în cazul multor texte literare și a posibilităților de a estima această adecvare (cum se poate ști cât de corect a fost receptat mesajul?).

Comprehensiunea presupune: a) încadrarea textului: autor, operă etc.; b) lectura expresivă a textului; c) (explicarea cuvintelor necunoscute/expresii dificile, explicarea titlului).

Aspectele prin care elevii din ciclul primar sunt îndrumați spre înțelegerea mesajului unui text literar depind de conținutul tematic al textului respectiv, de genul și specia literară în care se încadrează și de aspectele formale. Având în vedere faptul că, majoritatea textelor din manualele claselor primare se încadrează în genul epic sau pot conține pasaje din genuri diferite, o poezie lirică nu poate fi înțeleasă, dacă nu se pornește de la ceea ce are specific o asemenea creație: *exprimare directă, de către autor, a gândurilor și sentimentelor sale*.

Pentru a înțelege o astfel de text trebuie parcurs un drum invers, de la mijloacele artistice, tablouri spre gândurile și sentimentele care le-au generat. Indiferent de specificul textului, elevii trebuie să descopere sentimentele și apoi modalitățile de exprimare a conținutului. Astfel, analiza unui text trebuie să răspundă la două întrebări: – ce exprimă, ce înfățișează autorul în opera respectivă și – cum și prin ce mijloace exprimă acest conținut.

În cazul textelor care se încadrează în genul epic, ideile, sentimentele, gândurile sunt deținute de personaje, de faptele și atitudinea acestora, de evenimente sau întâmplări, analiza bazându-se pe interpretarea faptelor înfățișate.

Explicarea textului facilitează înțelegerea de către cineva a unui mesaj (text, fragment de text etc.) și este efectuată de învățător.

Explicația include *analiza, descifrarea textului*: a) prezența naratorului; b) identificarea ideilor principale; c) subiectul pe scurt [ibidem, p. 50].

Analiza pragmatică vizează trei nivele ale textului:

- primul nivel este cel al unităților al căror referent variază în funcție de context. Este vorba de analiza semnelor legate de persoană, timp și spațiu.
 - un al doilea nivel are în vedere construcția sensului, legată, mai ales, de interpretarea textului, referindu-ne aici la „conținuturile implicite”;
 - cel de-al treilea nivel corespunde analizei dimensiunii acționale a limbajului reprezentate de actele de limbaj.
- *interpretarea textului*: a) identificarea temei; b) viziunea despre lume a scriitorului.

Elevul care citește devine un partener activ în actul lecturii, formându-și capacități critice și reflexive, stimulându-și creativitatea și dezvoltându-și emoțiile. Lectura nu mai este o formă pasivă de receptare, este un proces ce implică mai mulți factori: *textul, autorul, contextul, cititorul*, extinzându-se dincolo de granițele literaturii.

Lectura vizează prioritar procesul de parcurgere, descifrare și valorizare a unui text. În studierea textului literar se pune accent pe tipurile de lectură, dintre care:

a) Prima lectură, cea de pătrundere în universul operei, permite contactul cu secvențe din opera, ce nu sunt atât de cunoscute elevilor, tocmai pentru a le oferi o nouă direcție de receptare a acestuia, viziunea elevilor schimbându-se/consolidându-se în funcție de fragment, de nivelul de cunoștințe ale elevilor, de etapele pregătitoare.

În funcție de criteriile continuității și finalității lecturii, dar și în funcție de cel/cei ce-o realizează prima lectură poate fi [3, p.213]:

- *Lectură continuă*: parcurgerea textului de la început la sfârșit, fără a interveni cu unele explicații sau cu explicarea unor cuvinte necunoscute vs. *lectură discontinuă*: împărțirea textului pe fragmente/tablouri;
- *Lectură neorientată* fără formularea sarcinilor de lectură vs. *lectură orientată* cu formularea unor sarcini de lectură menite să capteze atenția, sau a unor aspecte din text;
- *Lectură realizată de învățător* numită și lectura model vs. *lectură realizată de elevi* (lectură silențioasă, lectură cu voce tare etc.).

b) Lectura de familiarizare, de reluare a unui text citit demult, oferă învățătorului un instrument complex de re-descoperire a operei, de caracterizare a unui personaj, de elaborarea a planului de idei.

c) *Relectura textului*, în vederea identificării cuvintelor necunoscute, se face pe bucățele mici de text, pe un text care a fost deja citit (poate acasă sau poate ca lectură suplimentară) după pătrunderea în text, pentru remarcarea termenilor specifici – regionalisme, cuvinte populare – și pentru explicarea lor.

- *Prima relectură și comprehensiunea textului* este efectuată de elevii cu deprinderi de lectură și este urmată de explicarea unităților lexicale (cuvinte/expresii) necunoscute. Identificarea unităților/fragmentelor logice are în vedere înțelesul și structura grafică, se realizează la început de învățator împreună cu elevii, apoi sarcina de identificare revine elevilor, individual sau pe grupe [3].

Înțelegerea (comprehensiunea) definită la nivel [4, p.49]:

Obiectiv presupune:

- particularitățile receptorului sunt neglijabile;
- mesajul este univoc, lipsit de ambiguități;
- intenția emițătorului este clară și este percepută ca atare de către receptor;
- finalitatea mesajului este percepută în același mod de către emițător și receptor;
- adecvarea înțelegerii poate fi verificată prin modul de acțiune al receptorului ca urmare a receptării mesajului.

Înțelegerea (comprehensiunea) definită la nivel:

Subiectiv presupune:

- particularitățile mesajului sunt neglijabile;
- comprehensiunea este marcată psihologic (satisfacția reușitei sau frustrarea eșecului);
- receptorul poate face abstracție de intenția emițătorului;
- receptorul poate percepe finalitatea mesajului din propria lui perspectivă, independent de cea a emițătorului;
- adecvarea înțelegerii nu poate fi verificată prin modul de acțiune al receptorului ca urmare a receptării mesajului.

Înțelegerea (comprehensiunea) definită la nivel:

Intersubiectiv presupune:

- implică o a treia instanță, care mediază între text și receptor (criticul, profesorul, clasa de elevi, grupul de prieteni etc.);
- se manifestă, în special, pentru mesaje cu un grad ridicat de ambiguitate;
- receptorul ia act de faptul că are de a face cu un mesaj cu intenționalitate imprecisă, ambiguă;
- precizarea finalității mesajului implică reacția personală a receptorilor;
- adecvarea înțelegerii se stabilește pe baza unor negocieri de sens între mai mulți receptori.

După lectura unui fragment, se procedează la explicarea cuvintelor/expresiilor necunoscute prin sinonime/antonime, dacă acestea există, sau, în cazul cuvintelor polisemantice – în context; atunci când sensul nu poate fi dedus din context, învățătorul și elevii creează enunțuri care să faciliteze înțelegerea. Elevii trebuie să deprindă tehnica lucrului cu glosarele și dicționarele de diferite tipuri, pe care să le utilizeze în clasă sau în alte situații.

Cuvintele/expresiile explicate în subsolul paginii, de manual, sunt și acestea fixate sub aspectul însușirii corecte a formei și pronunției. Se scriu pe tablă cuvintele/expresiile noi împreună cu sinonimele sau contextele în care au fost folosite, insistându-se asupra acelor care vor intra în vocabularul activ al elevilor.

După lectura tuturor fragmentelor textului, se rezolvă, de obicei, exercițiile de vocabular din manual de la capitolul.

d) *Lectura fragmentară* implică o pregătire minuțioasă a învățătorului, selectând citate ce au legătură cu fragmentele din manual, dar și imagini-desene ale învățătorului sau ale elevilor, imagini xeroxate, de coperte de cărți din ediții mai noi sau mai vechi.

e) *Lectura de impact* se poate aplica la o clasă cu nivel de cunoștințe mai ridicat sau cu un nivel de conștiință deja conturat, în vederea combinării unor citate semnificative pentru conținutul operei, pentru extragerea unor noțiuni definitorii ale operei.

f) *Lectura model*, făcută de către învățător, are menirea de a sensibiliza elevii și presupune o tehnică deosebită, pentru captivarea elevului.

g) *Lectura la alegere/selectivă* a unor pasaje poate fi utilizată pentru a înțelege structura operei, elevii fiind familiarizați cu anumite aspecte: capitole, tablouri, povești; povestiri etc.

h) *Lectura impusă/dirijată*, poate fi efectuată din *Lecturi literare* sau *texte recomandate* din *Curriculumul Național: Clase primare* sub atenta coordonare a învățătorului, care își va organiza lecția. Întâi se va impune lectura integrală a textului propus spre dezbateri, pentru familiarizarea cu conținutul – de asemenea, se alege un citat spre discuție.

i) *Lectura expresivă*, cu modulații ale vocii și ale gesturilor, se face de către învățător sau – dacă există posibilitatea – de către un elev care a însușit tehnicile citirii.

j) *Lectura cheie* este utilizată în cazul în care nivelul clasei o permite și când se urmărește relevarea unor valențe deosebite ale textului, semnificații și sensuri ascunse, când se dorește analiza stilistică și a unor particularități ale textului, mesajele naratorului etc..

k) *Lectura critică* este modalitatea prin care se identifică mijloacele artistice, prin accentuarea unor termeni și prin întrebări fulger. De asemenea se pot realiza exerciții de vocabular etc. și mai ales, se poate interpreta textul, în vederea „dezlegării” tainelor.

l) *Lectura problematizantă*, pe lângă utilitatea la clasă, când se urmărește rînd cu rînd fragmentul din manual, învățătorul poate cere identificarea unor termeni-cheie, comentarea textului. Acest tip de lectură vine în pregătirea unui alt tip și anume:

m) *Lectura comentată pas cu pas*. Aici putem vorbi deja de moment de sinteză a informațiilor, căci învățătorul selectează câteva pasaje care sunt potrivite pentru o temă amplă: „Iarna în Moldova”.

n) *Lectura afectivă* este aplicată ca o modalitate de personalizare a mesajelor literare, de identificare cu personajele literare, de sensibilizare a elevilor pentru re-apropiere de text.

o) *Lectura de profunzime* este aceea care determină înțelegerea fondului ideatic al textului.

p) *Lectura anticipativă* se îmbină foarte bine cu un moment de brainstorming, când se urmărește identificarea unor elemente de suprafață ale textului precum: identificarea autorului, a titlului (dacă se poate recunoaște stilul), a temei fragmentului, a cuvintelor noi, a termenilor cheie, a mijloacelor artistice etc..

r) *Lectura reflexivă* este un mijloc de analiză literară, de interpretare a unui text fără a ști conținutul sau, fără a se relua conținutul. De la un nivel de studiu la altul, școlarul este pus în fața unor fragmente al căror grad de dificultate este gradat: în clasele primare, datorită vârstei, sunt selectate fragmente ce surprind bucuria jocurilor copilăriei. Astfel, doar prin notarea pe tablă a titlului operei literare și printr-o întrebare/cerință de tipul: „Numiți/Exprimați primul lucru care vă vine în minte când citiți acest titlu” – se creează idei, care conduc spre semnificațiile operei. În completare se vine cu scurte fraze/secvențe care conțin termeni din titlu și din nou clasa se antrenează prin diferite tehnici și strategii de interpretare.

În concluzie, procesul de studiere a textului literar de către elevii din clasele primare, performanțele lor în comunicarea orală și scrisă, în înțelegerea și asimilarea valorilor literare sunt influențate de modelul de lectură propus de învățător, deci de calitatea actului critic efectuat în ipostaza de mediator între text și elevii săi.

Bibliografie

1. Cornea P. Introducere în teoria lecturii. Iași: Ed. Polirom, 1998.
2. Marin M. Didactica lecturii. Chișinău: Cartier, 2013.
3. Pamfil A. Limba și literatura română în școala primară. Perspective, complementare. Pitești: Paralela 45, 2009.
4. Papadima L. Limba și literatura română. Hermeneutică literară. Proiectul pentru Învățământul Rural. București, 2006.
5. Parfene C. Metodica studierii limbii și literaturii române în școală. Iași: Editura Polirom, 1999.
6. Pâslaru VI. Introducere în teoria educației literar-artistice. Chișinău: Museum, 2001.
7. Slama-Cazacu T. Analiza textului literar. Aplicații în școală a metodei dinamic-contextuale. Constanța, 1998.